

Саргашкаев Э. А., Эгембердиева М. М., Андабекова М.

Саргашкаев Эсенбай – т.и.к., доц.м.а., С. Нааматов атындагы НМУ

Эгембердиева Миргүл – магистрант, С. Нааматов атындагы НМУ

Андабекова Мира – магистрант, С. Нааматов атындагы НМУ

КЫРГЫЗ АДАБИЯТЫ САБАГЫН ОКУТУУДА МЕКТЕП ОКУУЧУЛАРЫНА ЖАРАНДЫК ИДЕНТТҮҮЛҮКТҮ КАЛЫПТАНДЫРУУ

ФОРМИРОВАНИЕ ГРАЖДАНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ В ПРЕПОДАВАНИИ КЫРГЫЗСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

FORMATION OF CIVIC IDENTITY OF SCHOOLCHILDREN IN TEACHING KYRGYZ LITERATURE

***Аннотация.** Макала кыргыз адабияты сабактарында мектеп окуучуларынын жарандык инсандыгын калыптандыруу процессин изилдөөгө багытталган. Теориялык булактарды аналитикалык изилдөөнүн негизинде “жарандык иденттүүлүк” түшүнүгүнүн маңызы ачылат.*

***Аннотация.** Статья направлена на изучение процесса формирования гражданской идентичности школьников на уроках кыргызской литературы. На основе аналитического исследования теоретических источников раскрывается сущность понятия «гражданская идентичность»*

***Annotation.** The article is aimed at studying the process of formation of civic identity of schoolchildren in Kyrgyz literature lessons. Based on an analytical study of theoretical sources, the essence of the concept of “civil identity” is revealed.*

***Негизги сөздөр:** Кыргыз жараны,
иденттүүлүк. **Ключевые слова:** гражданин
Кыргызстана, личность. **Key words:** citizen of
Kyrgyzstan, personality.*

Сонку мезгилде жарандык өзгөчөлүккө байланышкан маселелерди талкуулоо актуалдуу болуп калды. Окуучунун жарандык инсандыгын калыптандыруу баалуулуктар чөйрөсүн өнүктүрүүнүн эң маанилүү жолдорунун бири болуп саналат. Иденттик (латын тилинен *Identicus* - окшош, окшош) адамдын өзүнүн түрүнө окшоштук, бир нерсеге дал келүү дегенди билдирет. Идентификация процесси – инсандын башка адам же социалдык топ менен өзүн-өзү идентификациялоо процесси. Бул түшүнүк социалдык философияда, психологияда, маданият социологиясында, ошондой эле педагогикада кеңири колдонулат.

Кыргыз адабияты сабагында жарандыктын жана улуттун артыкчылыктуу баалуулуктарын калыптандырууда окуучулар адабий чыгармалардын каармандарынын аракетинин негизинде Ата-Мекенге кызмат кылуунун үлгүлөрүн өзү жашаган аймактын саясий, экономикалык, маданий өзгөчөлүктөрүн үйрөнүшөт.

Кыргыз адабияты сабагында окуучуларды медиа талдоо жүргүзүүгө тартуу, жарандык коом институттарынын иштерине катышуу, өз билимин жана жөндөмүн турмушта колдоно билүүгө үйрөтөт. Элдик жазуучулардын жана акындардын чыгармаларынын, кыргыз коомунун маданий-тарыхый баалуулуктарынын үлгүсү аркылуу атуулдуктун жана Мекенге болгон сүйүүнүн баалуулуктарын

өздөштүрүү, инсандын улуттук өзгөчөлүгүн жана кызыкчылыгын калыптандыруу болуп эсептелет.

Жарандык иденттүүлүктүн калыптанышынын факторлорунун катарына төмөнкүлөр кирет:

- мифтерде, уламыштарда жана символдордо кайталанган белгилүү бир жамааттын жашоосун түп-тамыры менен негиздеген жана мыйзамдаштырган жалпы тарыхын;

- Кыргыздын салттуу тарбиялык баалуулуктарынын негизинде жеке баалуулуктар: атуулдук, боорукердик, сабырдуулук, айкөлдүк, адилеттүүлүк, чынчылдык улуттук каада-салт, үрпадат, ырым-жырымдардын негизинде ар бир үй-бүлөнү коштоп жүргөн жазылбаган эрежелер аркылуу ишке ашат. Демек, азыркы кыргыз жарандык иденттүүлүгүн саясий изилдөөнү учурдун актуалдуу көйгөйү катары белгилесе болот.

Улуу эл катары сактап келген улуу мурастарыбызга, улуттук салттуу билимдерибизге кам көрүп, анын аркасында сырткы дүйнөнү таанып келебиз. Биздин азыркы көйгөйлөрүбүз салттуу билимибизден алыстап, бир гана батыш билимин колдоого алганыбыздын кесепети болушу мүмкүн. Ар бирибиз жарандык коомду өнүктүрүүдө салттуу билимдерди колдонууга, аны сактап калууга жана реалдуу турмушта колдонуу менен заманбап жарандык коомдун иденттүүлүгүн өнүктүрүүгө милдеттүүбүз.

Ошондой эле түрк тилдүү элдердин фольклордук чыгармаларында жана адабиятында Аль-Фараби, Ахмет Ясауи, Низами, Абай Кунанбаев, Коркут Ата, Токтогул Сатылганов, Чынгыз Айтматова сыяктуу түрк элдеринин ойчулдары жана залкар инсандары ар дайым ырдап келишкен. Алардын адабий мурастарындагы жалпы адамзаттык баалуулуктар жана салттуу билимдер. Карапайым эл өзүнүн жарандык өзгөчөлүгүн ишке ашырууда көркөм экспрессияларды жаратып, муундан муунга турмуш чындыгын улантып келери белгилүү.

Адамгерчилик менен ыймандуулук, баатырдык менен мекенчилдик, балдарды төрөлгөндөн баштап, бешиктен баштап тарбиялоодо эмгек жана дене тарбия тарбиялоо ар бир элдин улуттук өзгөчөлүгү болгон каада-салттарга айланган. Элдин көп жылдык тарыхый тажрыйбасынын негизинде адамзаттын салттуу билимдеринин, тарбиялык жана тааныпбилүүчүлүк мааниси бар салттардын негиздери калыптанат. Салттуу билим, адабий мурас аркылуу каада-салттар жарандардын эсинде эл катары сакталып, биз аларды күнүмдүк турмушубузда зарылчылыкка жараша колдонобуз. [7]

Улуу жазуучу Ч.Айтматов мындай деп белгилейт: «Бүгүнкү күндө илимий-техникалык революциянын жана массалык маалымат каражаттарынын тез өнүгүп жаткан доорунда моралдык-этикалык баалуулуктардын, касиеттердин кайталангыстыгын, өзгөрбөстүгүн жана ажырагыстыгын далилдөө жана бекемдөө үчүн адабияттын мааниси чоң [1]» деп Айтматов өзү айткан улуу сыноодон өтүп, этикалык жана моралдык проблемаларды чыгармачылыктын жолуна алып чыгып, аны чечүүдө салттуу билим берүүнүн саясий ордуна бурган.

Кыргыз Республикасынын 2020-жылдын 13-ноябрындагы № 39 токтому менен 2021-2026-жылдарга Кыргыз Республикасында жарандык инсандыкты Кыргыз Жараны өнүктүрүү боюнча “Кыргыз жараны” концепциясы кабыл алынган. Ушул 2021-2026-жылдарга Кыргыз Республикасында жарандык

инсандыкты - кыргыз жараны өнүктүрүү Концепциясы логикалык уландысы болуп саналат. Концепция Кыргыз Республикасынын бардык жарандарын бириктирүүчү жарандык иденттүүлүк катары жарандык иденттүүлүк – кыргыз жараны курууга мамилени алдыга коёт [6].

Кыргыз жараны – этностук, диний, социалдык жана региондук таандыктыгына карабастан Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык укуктарга жана милдеттерге ээ болгон Кыргыз Республикасынын жараны. “Кыргыз жараны” өлкөнүн атынан – Кыргыз Республикасынан келип чыккан жана бардык этностук жамааттарды бириктирип, алардын этномаданий өзгөчөлүгүн сактап турган жалпы жарандык иденттүүлүк болуп саналат. 2020жылдагы акыркы окуяларга байланыштуу бириктирүүчү жарандык иденттүүлүктү калыптандыруунун актуалдуулугу жогорулады. Жарандык иденттүүлүктү өнүктүрүү Кыргыз Республикасынын өлкөнүн социалдык-экономикалык жана коомдук-саясий турмушуна катышуусу үчүн бирдей шарттарды жана мүмкүнчүлүктөрдү түзүү, көп түрдүүлүктү сактоо жана коомдо толеранттуулукту жогорулатуу аркылуу ишке ашырылат. Толеранттуулук жана көп түрдүүлүктүн баалуулугун түшүнүү ар кандай социалдык топтордун жана этникалык жамааттардын ортосунда жигердүү кызматташууга, өнөктөш болууга жана кызматташууга даяр болууну талап кылат.

Жыйынтыктап айтканда, атуулдук инсандыкты калыптандыруу үчүн үй-бүлөдө уул-кыздарды тарбиялоодо, салттуу тарбия, адеп-ахлактык тарбиялоо аркылуу кенен жана терең ойлор болсо, анда ал байлык. Байыртадан бери түрк элдеринде уул-кыздарды тарбиялоого өзгөчө мамиле жасалып келген. Жакшы уул, жакшы кыз ата-энеге гана эмес, бүтүндөй урууга, айылга сый болгон. Ошондуктан, алар төрөлгөндөн баштап ыйманын жана жүрүм-турумун көзөмөлдөп, аларды жашоо жолуна даярдоону буйрук кылышкан. Макалдарда: “Кызга кырк үйдөн тыйуу”, “Кызга, жигиттерге, “Жигиттерге жетимиш өнөр аз” деген. Мамлекеттин очогу, бирдиги ар бир үй-бүлөдөн башталат. Демек, үй-бүлө курууга багытталган кыргыздын салттуу тарбиясы менен жарандык иденттүүлүктү калыптандырууда үй-бүлөлүк баалуулуктарга таянат. Кыргыздардын жаштарын тарбиялоодо көркөм адабияттын эбегейсиз зор ролу байыртадан эле аныкталган. Демек, эл эң оболу элдик оозеки чыгармачылыктын бардык түрлөрүндөгү макал-лакаптардан баштап, «Манас» баатырдык эпосу көтөрүлгөн бардык жаратуулардын чордонунда камтылган көркөмдүк маселелерди аныктаган.

Элдик оозеки чыгармачылыктын бардык түрлөрү турмуштук кубулуштарды түшүндүрүү милдетин аткарып, зарыл болгон учурларда аларга баа берип, айтылган сөздүн маанисин түшүнүүгө үйрөтүп, аллегория, шылдың, тамаша түрүндө берилип, сөздү баалай билүүгө үйрөткөн. «Сөз таранчы, учуп кетсе кармай албайсың», «Жети өлчөп, бир кес» деген макал-лакаптарда жазылган.

Жаштарга туура таалим-тарбия берүүнүн мезгил талабы. Кыргыз адабиятында кыргыз элинин оозеки чыгармачылык казынасы, анын туу чокусу «Манас» эпосу, анын осуяттары мамлекеттик идеологияга айланган.

Адабияттар:

1. Айтматов Ч. Закон всемирного тяготения. Книга: Айтматов Ч. Собрание сочинений:

в 3-х томах. Рассказы. Очерки. Публицистика. – М.: Мол. Гвардия, 1984.

- 2 <https://www.gov.kg/ky/post/s/20309-kyrgyz-zharany-zharandykidenttlkt-nktrkontseptsiyasyn-ishke-ashyruu-boyuncha-plan-talkuulandy>.
3. <https://kmb3.kloop.asia/2011/12/08/salttuu-bilim-zh-n-nd-e-mne-bilesi/>
4. Калиев А.С. Формирование гражданской идентичности в Кыргызской Республике. Б.,2023